

samma uppmaning till Sveriges regering som jag nyligen riktade till Danmarks regering:

Tag ett initiativ som kan bringa de nordiska förhandlingarna ut ur dödläget! Låt icke idén om Norden som en tullunion och en ekonomisk union stranda på småttigheter och trångsynthet utan lägg fram en plan som kan visa vägen till en helhetslösning, som Norge, Finland, Sverige och Danmark kan leva med och som våra länders parlament kan acceptera!

Jag kan inte ange något recept på vad ett sådant initiativ skall gå ut på. Jag vet vad jag själv skulle föreslå om Danmark gjorde utspelet. Jag har inte heller uppgivit hoppet om att Danmark skall ta initiativet och lägga fram ett förslag, men ett svenskt initiativ skulle jämna vägen till nya nordiska förhandlingsmöjligheter.

Käre Olof Palme! Gör vad du finner riktigt, men du har en chans att sätta en nordisk stämpel på din politik. Jag kan lova dig den danska socialdemokratins broderliga stöd om du utnyttjar denna chans i ett dristigt initiativ.

Jag vill också vända mig till Tage Erlander. De avgörande tack-talen till dig har hållits, och mina möjligheter att tillfoga något nytt är små. Jag har känt dig och samarbetat med dig under alla dina 23 år som statsminister. Einar Gerhardsen sade att du och Aina är de finaste människor han har känt. Tillåt mig att göra hans värdering till min och uttala hela Danmarks tack till dig för den gärning du har utfört och den vänskap du alltid har visat Danmark och den danska socialdemokratien.

När jag mötte Tage Erlander första gången var jag en mycket ung man. Jag hade inte några stora politiska upplevelser bakom mig, och skall jag vara helt uppriktig tyckte jag att din gångliga gestalt, dina märkvärdiga rörelser, din "generthet" och den omständigheten, att du alltid hade Bertil Ohlin löpande i hälarna på dig, gjorde att du var en besynnerlig "framtoning". Nu efter de många årens vänskap vet jag vilken styrka och rikedom av klokskap, mänsklighet, humor och temperament du bar inom dig. Genom att jag varit samtida med dig i en aktiv politisk gärning, vet jag att jag upplevt en av Nordens mest lysande politiska gestalter på närmaste håll. Vi har varit så fina att vi avlagt officiella besök hos varandra, dock utan militärparader.

Kära partivänner! Tack för en god kongress. Lycka till med arbetsresultaten och på alla gästers vägnar: De bästa önskningsar för den svenska socialdemokratins framtid.

Olof Palme, partistyrelsen: Det har varit en fantastisk kongress. Den har framför allt givit uttryck för den enastående ideologiska vitaliteten och den sakliga tyngden hos socialdemokratien. Det beror inte bara på besluten, utan det viktiga är kvaliteten på debatterna och den stämning, den grundton som ger prägel åt en kongress. Man har borrarat och borrarat i sakfrågorna för att därmed visa att det är här som politiken formas ut.

Det återstår nu för mig att säga några ord till avslutning.

Den organisatoriska och känslomässiga laddningen under kongressen har varit så stark, att mitt anförande i stor utsträckning kan bli ett stillsamt resonerande om vår politik. Det var kanske någon liten överdrift när jag sade att det skulle bli "några" ord; det blir många. När nu Sträng inte ville bli partiordförande, skall han i alla fall få utvärda ett anförande som är nästan lika långt som om han hade hållit det alldeles själv. Men jag skall försöka hålla det inom rimliga dimensioner.

Den senaste tiden har jag ofta ställts inför frågan: På vilka punkter kommer den svenska socialdemokratins politik att radikalt förändras med en ny partiordförande?

Jag har nu anledning att besvara frågan genom att framhålla att den är fel ställd. Socialdemokratien är en folkrörelse som aldrig har och aldrig kommer att låta sig dirigeras av enskilda personer. Till den som frågar hur vår politik kommer att förändras säger vi: Studera diskussionerna och besluten på denna kongress. Res ut till distriktskonferenser, arbetarekommuner och fackföreningar och hör på debatten. Gå till rådslagsgrupperna och lyssna till människorna. Där finns svaret.

Partiordförandens ansvar är givetvis stort. Ingen — allra minst jag själv — vet om jag personligen duger till den uppgiften. Men det är väsentligt att slå fast att partiets politik växer fram i en demokratisk process som ytterst bygger på de enskilda medlemmarnas aktiva medverkan. En partiordförandes första uppgift är att kunna lyssna till rörelsen.

Rörelsen har många grenar. Det finns således många att lyssna till. Men ingen torde bli överraskad om jag särskilt nämner den fackliga rörelsen. En borgerlig politiker förklarade inför Tage Erlanders avgång att om inte LO funnits kunde vi nog haft en borgerlig regim här i landet. Detta förefaller som ett paradexempel på ett s k understatement. Men man kan ju säga att uttalandet andas insikt om fackföreningsrörelsens slagkraft och besvikelse över att man, trots intensiva försök, inte förmått splittra oss. Vår samhörighet kan inte uttryckas bättre än i Arne Geijers tal vid kongressöppningen och i hans tack till Tage Erlander. Vi förenas av gemensamma mål och en gemensam samhällssyn. Vi arbetar tillsammans både centralt och ute på fältet. Samarbetet mellan partiet och fackföreningsrörelsen förblir grundvalen för arbetarrörelsens politik.

Låt mig om partiets verksamhet också säga följande. Varje stor folkrörelse står alltid inför risken att stelna, kapslas in i sina riter, isoleras från det pulserande samhällslivet. Vad hjälper det att bygga katedraler i skönhet om de står som monument långt borta från livet och människorna och framtiden.

Vi måste ständigt förnya vårt sätt att arbeta, i syfte att nå kontakt, väcka debatt, stimulera tankar och känslor. Under senare år har vi också inbjudit människor utanför rörelsen att vara med i

vår diskussion. Och många har kommit. Vi måste alltid arbeta med öppenhet för att aldrig riskera att stänga våra sinnen för nya impulser i tiden. Vår uppgift blir att förena fasthet och konsekvens i partiets politik, klarhet när det gäller vad partiet i varje särskilt läge står för, med en stor öppenhet när det gäller idédebatten inom våra led. Partiet skall på en gång vara ett instrument för att i praktisk gärning förändra samhället och öppna en mötesplats för idéerna. Det är, en svår uppgift, som bl a ställer krav på hänsyn och sammanhållning. Men det är grundvalen för rörelsens vitalitet.

De senaste åren har inneburit något av en ny våg av aktivitet och engagemang i våra organisationer. Må den vågen bära in i 70-talet.

Samtidigt är jag, partivänner, fullt medveten om att i frågorna inför ett partiledarskifte finns en underton av oro som är fullt naturlig. Personskiften på den posten har inte varit särskilt vanliga i vårt parti.

För oerhört många människor i det här landet representerar socialdemokratin en trygghet. Kanske ibland lite gråmelerad och vardaglig. Men med en fasthet i grundvärderingarna och i det praktiska handlandet som skapat förtroende. Detta förtroende och denna trygghet är helt enkelt en viktig del av många människors tillvaro.

Socialdemokratin har kunnat vara radikal därför att den representerar stabilitet. Däri ligger ingen motsättning. Hos oss människor finns alltid en oro för det okända och oprövade. Vi är beredda att acceptera det om steget framåt är förankrat i nuets erfarenhet, om det innebär ett fullföljande av en handlingslinje. Det finns naturligtvis situationer då förtvivlan är så stor att man är beredd att kasta allting över ända för att omedelbart skapa någonting helt nytt. I det gamla Fattig-Sverige fanns en sådan förtvivlan, sprungen ur nöd och arbetslöshet. Men socialdemokratin valde likväl den fredliga, stegvisa samhällsordningens väg. Den håller vi fast vid. Vi är inte beredda att säga att det som under decennierna byggts upp i det här landet skulle vara så helt utan värde att det måste raseras, innan verkliga framsteg kan nås. Vi kan utan övermod hävda att, trots alla brister, det system och den metod vi valt, åt vanliga människor givit bättre sociala förhållanden än något annat system som finns eller funnits.

Partiets politik kan i sina huvudlinjer inte kännetecknas av tvära kast. Det kräver redan respekten för de människor som givit oss sitt stöd. Den måste vara ett flöde som binder samman nuet med framtiden. På den vägen skall vi fortsätta.

Men stabilitet betyder inte stillastående. Att i dagens samhälle stå stilla betyder att med stormsteg gå bakåt.

Tage Erlander har i sitt inledningsanförande belyst hur partiet, ideologiskt och praktiskt, ständigt förmått skjuta fram sina positioner. Jag har intet att tillägga. Men låt mig belysa denna process med några mycket praktiska exempel.

Under 1960-talet har vi från grunden reformerat undervisningsväsendet på alla stadier och nivåer, samtidigt som antalet elever ökat nästan explosionsartat. Utbildningsbudgeten omfattade 1960 1 750 miljoner kronor, i dag 7 700 miljoner kronor. Under 1960-talet har vi byggt nära 900 000 lägenheter. Det betyder att 2,5—3 miljoner svenskar flyttat in i moderna lägenheter. 1960 fanns ingen lokaliseringspolitik. 1963 började vi bygga industribyggnader som statskommunala beredskapsarbeten. 1965 inleddes försöksverksamheten. Sedan dess har vi satsat nära 900 miljoner i lokaliseringsstöd.

Nu satsar samhället 24 miljarder på socialpolitiken. Det är 17 miljarder mer än 1960. Siffran speglar en helt fantastisk utveckling. Pensionen har praktiskt taget fördubblats, sjukförsäkringen reformerats, karensdagarna avskaffats, den fjärde semesterveckan införts. 1960 utgick obetydliga skatteutjämningsbidrag. I dag är summan 1 500 miljoner. Det har i grunden förändrat de fattiga kommunernas möjlighet att leva och existera.

Detta var några exempel från 60-talet. Och vi har på väsentliga områden redan lagt fast 70-talets politik. Även om vi inte bestämmer oss för någonting nytt så kommer, på grundval av redan fattade beslut, samhället att förändras långt in på 70-talet. Vi har bestämt oss för att bygga ut tryggheten för de gamla. Årets riksdag har beslutat om ett tioårigt program för fortsatt standardhöjning för pensionärer. Antalet pensionärer ökar med 25 000 per år. ATP-utbetalningarna stiger i snabb takt.

För fem år sedan beslöt vi att bygga 1 miljon bostäder på tio år. Nu har vi klarat halva programmet. Fram till 1975 skall vi i genomsnitt bygga 100 000 lägenheter per år. Det är en årlig investering på i runda tal 9 000 miljoner kronor.

Vi har åtagit oss att fram till mitten av 70-talet bygga ut vårt internationella bistånd till 1 procent av nationalprodukten.

De stora utbildningsreformerna blommar ut i full styrka i början av 70-talet. Om ett par år har vi 1 miljon elever i grundskolan. Men den stora expansionen gäller mellanskolan, högskolan, vuxenutbildningen.

Detta är fyra centrala politiska områden där vi mer eller mindre lagt fast politiken för 5—10 år framåt. Därtill kommer allt det som vi bestämt oss för att göra på andra fält och allt det kongressen uppdragit åt oss att göra: lokaliseringspolitik och skattereform, miljövård och vuxenutbildning, kulturpolitik och elförsörjning, sjukvård och transporter. Som varje fin socialdemokratisk konferens har denna kongress ju huvudsakligen handlat om samhällets brister och om allt som ännu återstår att göra. Vi är långt ifrån färdiga. En sådan målmedveten inriktning på en långsiktig politik bygger på 60-talets erfarenheter. Framgången har gett oss djärvhet att satsa. Men vi vet att det vi önskar endast kan förverkligas under vissa avgörande förutsättningar. Det är därvid i hög grad fråga om mycket handfasta ting.

Det förutsätter, för det första, en expansiv ekonomi. Det är ur expansionen som de sociala framstegen skall tas. Nu talas det på sina håll närpå illa om produktionsökningen i de mest överraskande kretsar. Folkpartiet förkunnar i stora annonser, att nu har dom i folkpartiet minsann blivit mänskligare också, och produktionen är inte allt utan det finns jämväl andra värden. Det är samma folkparti som ödat varje valrörelse med att tala om mera produktion, och plågat allmänheten med invecklade beräkningar om hur vi ligger till i olika ligor i produktionen. Det är en sådan tvär omkastning som vi aldrig skulle kunna kosta på oss. Socialdemokratin har aldrig ensidigt dyrkat ekonomisk tillväxt. Men vi har lärt oss av jordnära erfarenhet att produktionsökning är viktig för den som vill skapa rättvisa. Vi har aldrig förfallit till ett ensidigt lönsamhetstänkande. Men om man å andra sidan driver resone-mangen därhän att just ingen ekonomisk verksamhet längre blir lönsam, då har man inte skapat det bättre samhälle, den idyll som man eftersträvar. Då har man i stället beträtt utförsbacken till missnöje och sociala slitningar.

Den andra förutsättningen gäller en stram ekonomisk politik. Skall vi förverkliga de mål som vi redan lagt fast och dem som vi dragit upp riktlinjerna för vid denna kongress, då är den helt avgörande förutsättningen att vi förmår föra en fast och konsekvent ekonomisk politik som bevarar vår yttre och inre balans. Det kan låta trist. Men det är spännande. Ty vi har sett alltför många exempel på länder som av svårigheter i den ekonomiska politiken tvingats in i kortsiktighet, under lång tid nödgats lägga alla reformplaner på hyllan. Därmed förbyts förväntningarna i missmod, då försvinner framtidsdebatten i dagliga bekymmer. Samhällets förändring måste bygga på ekonomisk styrka.

Vi styr inte den världsekonomi som vi är så beroende av. Att regera måste ofta betyda att säga nej till angelägna ting. Ibland innebär det att vi nödgas vidta impopulära åtgärder. Men, partivänner, regerat vi har och regera vi skall. Det blir alltid vi som får tala om hur långt skinnfällan räcker. I decennier har vi fått föra en oavlåtlig kamp mot de borgerliga partiernas överbud. Alla tecken tyder på att vi får fortsätta den kampen. För den som är inställd på överbud finns det i politiken oräkneliga bågar att spänna. Men, partivänner, det är skönare lyss' till den sträng som håller.

Den tredje förutsättningen har med samhällssyn och ideologi att göra. Den största segern under 60-talet vann vi på idéernas fält. Ty den gav grunden för handling.

Ni minns de borgerligas framtidsvision. De varnade för inkomstutjämning och frihetens förtryck. De krävde väldiga skattesänkningar. Staten var den enskildes fiende. Vardagsmänniskan skulle stå på egna ben. Socialismen hade spelat ut sin roll i ett samhälle där den materiella standarden steg.

Denna borgerliga vision har nu fallit samman. De flyr den själva. Kvar står socialdemokratins vision av ett solidaritetens och sam-

verkans samhälle. Vi krävde ett starkt samhälle som kunde värna medborgarnas trygghet. Vi begärde uppoffringar i form av ett högt skattetryck. Vi var beredda till ingrepp i marknadshushållningen för att förverkliga väsentliga medborgarintressen. Visst har politiken också haft sina brister. Men den framgång vi ändå haft hänger samman med att politiken stått i samklang med vår samhällssyn och att denna samhällssyn vann genklang hos människorna. Det beror inte i första hand på oss själva. Torsten Eliasson har med rätta påpekat att "varje egentlig och djupgripande förändring av samhällen och levnadsförhållanden börjar i människornas sinnen." Och där har det hänt något.

För tio år sedan påstod man att "ideologierna är döda". Jag reste vid den tiden runt på de svenska högskolorna och diskuterade deras eventuella hädanfärd med Herbert Tingsten. Sådan var stämningen, att jag nästan försynt måste viska: "Och likväl lever de". Konservativa samhällstänkare såg föraktfullt ned på löntagarnas strävan att höja sin materiella standard. Mätta och belåtna skulle vi alla sjunka ner i soffan framför televisionsapparaten. — Och visst såg man på TV. Men där såg man också Vietnam och Biafra och ghettorna och strövtågen i folkhemmet. Ungdomen skulle jaga genom utbildningssystemet med blicken fixerad vid hög lön och hög status i närmaste direktionsvåning. Birger Norman skrev sin berömda dikt om farfar som satt i gungstolen och bläddrade i Brantings skrifter och sonsonen som "knäppte portföljen kring den unga konservatismens framtidsmål". Vad farfar gör i dag vet jag ej. Uppenbart är att sonsonen läser socialistisk litteratur. Ungdomen har blivit medveten om bristerna, använder sina kunskaper att studera hur stormakter och storföretag bär sig åt, ställer moraliska krav på samhälle och näringsliv.

Den ökade medvetenheten om verklighetens brister för med sig att tempot i samhällsdebatten ökar, intensiteten växer. Det betyder att anspråken ställs högre på partier och politiker. Det gör politiken mera lockande men också svårare. Ty intensiteten har sin rot i en upplevelse av kris och fara.

De rika industriländerna i väster har i viss mening varit utomordentligt framgångsrika. De har skapat en avancerad teknik och vetenskap, en effektiv ekonomi med flödande produktionsökning, en växande levnadsstandard och en parlamentarisk demokrati, som förmått överleva trots alla svårigheter. De präglas i många avseenden av en enastående vitalitet. Men trots framgångarna och trots vitaliteten upplever människor i de flesta länderna en känsla av kris och en möjligen annalkande katastrof.

Det är inte en kris av det slag som följde efter den klassiska liberalismens guldålder och som ledde till det första stora ingreppet i marknadshushållningen. Det var då man insåg att när strävan efter individuell framgång och företagsekonomisk lönsamhet leder till misslyckanden i stor skala, med massarbetslöshet i spåren, då

måste samhället gripa in för att värna sysselsättning och ekonomisk balans.

Man kunde på den vägen skapa rimliga garantier för ekonomisk expansion och balans. Nu riktas intresset mot vad som produceras och hur produktionsresultatet används. Det räcker inte med att skapa en effektiv produktionsapparat. Man nöjer sig inte med en samhällsorganisation som förmår frambringa de mest fantastiska vetenskapliga landvinningar.

Det som mer och mer upplevs som de rika industrinationernas misslyckande är de sociala spänningarna, de orimliga klassklyftorna, maktkoncentrationen, miljöförstöringen, svårigheten att motsvara människornas krav på delaktighet när framtiden formas ut. Denna inre spänning ställs i skarp relief mot bakgrund av det internationella perspektivet. På ett internationellt plan växer oron inför oförmågan att hejda kapprustningen, inför våldstendenserna och oförmågan att möta den sociala frigörelsens krav, inför svälten och fattigdomen som ständigt fördjupas.

Katastroftanken är inte ny. Karl Marx förutspådde katastrof. Spöket gick genom Europa. Men hans förutsägelser ter sig ganska beskedliga om man jämför med dagens skildringar av vår möjliga framtid. I dag talar vetenskapsmännen om mänsklighetens förintelse, naturens förstörelse och hungersnöd över hela jorden. Det var ett ledmotiv på Nobelsymposiet i Stockholm härförleden. Och det budskapet börjar bli allmän kunskap.

Vi vet att 70-talet blir den möjliga förintelsens decennium. Lagren av kärnvapen räcker till för att utplåna allt mänskligt liv och allt vad människan skapat på jorden. Och de biologiska och kemiska vapnen är billigare att framställa och ännu effektivare.

Vi vet att 70-talet kan bli våldets årtionde, i många former och av olika orsaker — mellan nationer, inom nationer och mellan människor. Det finns inga tecken som tyder på ett plötsligt avbrott i de ökade våldstendenserna. Vi vet att 70-talet för många blir svältens årtionde. Det finns i dag flera hungriga munnar att mätta än någonsin tidigare i historien. I Indien behöver man 20 procent mer mat 1975 än 1965 för att föda sin befolkning på nuvarande standard även om det inte föds ett enda barn under denna 10-årsperiod. De som sett filmen Calcutta — som ungdomarna visar här — vet vad den standarden är. Vi vet att 70-talet blir förstörelsens decennium. Exploateringen av naturtillgångarna, föroreningarna av vatten och luft, förstöringen av livsmiljön fortgår världen över, i ökande takt.

För Karl Marx var katastrofen inledningen till ett ljusare skede i mänsklighetens historia. Ett nytt och bättre samhälle skulle byggas upp ur det förflutnas spillror. Den katastrof som man i dag fruktar skildras inte som inledningen till en ljusare tid. Dess innebörd ter sig som slutet på historien. Marx ansåg sig beskriva en ödesbestämd process. Men den katastrof som i dag hotar är inte

oundviklig. Kapprustningen kan vändas till nedrustning. Tillsammans kan nationerna hejda miljöförstöringen. Det utvecklingens årtionde som inte blev av på 60-talet, kan bli verklighet under nästa decennium. Våldets orsaker i den sociala verkligheten kan röjas undan. Man löser inte problemen på 10 år. Men 70-talet är likväl de möjliga vändpunkternas decennium.

Ändå sker så lite! Vägen från insikt till åtgärd är i det internationella samarbetet särskilt lång. Det fruktansvärda börjar bli all-dagligt. Risken är att vi trubbas av, begränsas i vårt synfält. Karl Marx jagades i landsflykt av dem som fruktade hans profetior. De som i dag förutspår undergång blir hedersdoktorer, talar på symposier världen över, är välsedda i de flesta kretsar. Jag kritiserar inte dem. Men det får inte bli så att domedagen är någonting som avnjutes till kaffet, en sinnesretning som underhåller men inte stör matsmältningen. Och naturligtvis är även de dyst-raste förutsägelser ofarliga så länge de inte leder till krav på förändringar, som riktar sig mot etablerade ekonomiska intressen.

Men kunskapen sprider sig. Människor förstår att utvecklingen inte kan vridas rätt av vetenskapsmän, experter, industrimän eller någon elit. Inte heller kan den överlåtas åt anonyma krafter, den tekniska utvecklingen, marknadshushållningen eller dylikt. Katastrofen, om den kommer, vore i allt väsentligt en följd av felaktiga politiska beslut eller underlåtenhet att fatta politiska beslut. Insikten växer om att dagens avgörande problem till sin natur är sociala och politiska och således måste lösas med sociala och politiska metoder. Därför kan utvecklingen endast vridas rätt av folken själva, som i kraft av sin längtan efter fred och social rättvisa, driver fram de djupgående förändringar i samhällenas struktur och i relationerna mellan länderna som är en förutsättning för fred i världen och solidaritet inom och mellan nationer.

Jag tror 70-talet kan bli det årtionde då människorna inte längre låter sig nöja. Då de inte längre bör låta sig nöja. Detta är också våra problem. Vi är en del av en större gemenskap. I den måste vi göra en insats, även om insatsen blir liten och begränsad. Jag kan inte i dag mera ingående beröra utrikespolitiska frågor. Jag får snart tillfälle att återkomma till detta. Men låt mig säga följande.

Den svenska neutralitetspolitiken, så som den formats av Östen Undén och Torsten Nilsson, ligger fast. Den har bestått sitt historiska prov. Den är grundad på Sveriges reella läge i det strategiska och maktpolitiska spänningsfältet. Vi tror att den bidragit till det lugn och den stabilitet som i stort karakteriserat förhållandena i Norden under efterkrigstiden. Vid utformningen av vår politik tar vi särskild hänsyn till de nordiska länderna. Vi respekterar de linjer i utrikespolitiken som dessa själva valt.

Socialdemokratin har haft huvudansvaret för utformningen av neutralitetspolitiken. Den har skapat respekt hos andra länder och förtroende hos det egna folket. Vi skall orubbligt fullfölja den val-

da handlingslinjen i vår säkerhetspolitik. Neutralitetspolitiken betyder varken isolering eller passivitet. Den betyder tvärtom en uppförande och en möjlighet att i det större internationella sammanhanget delta i arbetet för fred och framsteg.

Jag underströk redan i onsdags att det nordiska samarbetet måste stå i förgrunden för vår politik. Vi står i en nära framtid inför viktiga avgöranden på ett nordiskt plan. Arbetarrörelsen har ett starkt intresse av att förhandlingar om NORDEK leder till resultat. Vi hörde nyss hur Jens Otto Kragh redovisade intensiteten i den danska socialdemokratins engagemang. Under denna vecka har vi fått besked om att fackföreningsrörelsen i Norden står bakom tanken att göra NORDEK till verklighet. Vi har hört Trygve Bratteli och Karl-August Fagerholm säga detsamma. Att hela den nordiska arbetarrörelsen har en positiv grundinställning till NORDEK är en väldig styrka i de förhandlingar som nu kommer att inledas. Jag vill tillfoga att vi självfallet också har ett starkt intresse, inom ramen för neutralitetspolitiken, av ett vidare samarbete i Europa.

Våra möjligheter på ett vidare internationellt plan är alltid begränsade. Vi är ingen stormakt som på ett avgörande sätt kan påverka världens öde. Våra resurser är blygsamma. Vi får alltid noga välja tidpunkt och form för vår insats om den i något läge skall ha betydelse. Vi har valt att i första hand verka inom Förenta Nationernas ram. Nedrustningsförhandlingarna, miljöfrågan, de fredsbevarande aktionerna, utvecklingshjälpen och de förtryckta folkens frigörelse — det är de frågor som vi i första hand sökt påverka och där våra ståndpunkter bildar en konsekvent handlingslinje som bygger på våra grundläggande värderingar. Denna strävan skall vi fullfölja. Därmed kan vi bidra till att göra 70-talet till ett vändpunkternas decennium.

Vi kan och vi bör i Förenta Nationerna och på andra sätt delta i den internationella opinionsbildningen som med de moderna massmedia blivit mera av en verklig maktfaktor än tidigare och som även stormakterna visar känslighet för. Vi skall inte överskatta vår roll och tro oss klokare än andra. Men vi skall heller inte underskatta betydelsen av att ett land utan bindningar till någon stormakt och utan konflikter med andra stater klart och ärligt framlägger sin åsikt i internationella tvistefrågor. Att vår ståndpunkt tillmäts betydelse synes bli en framgång av reaktionen i Förenta Staterna på vår hållning i Vietnamfrågan och av reaktionen i Sovjetunionen på vår hållning i den tjeckoslovakiska frågan. Ibland får vi höra, än från den ena, än från den andra sidan, att våra åsikter och våra ställningstaganden strider mot neutralitetspolitiken. En sådan kritik måste bero på ett missförstånd om innebörden av vår politik. Kritiken skulle vara berättigad om våra åtgärder och våra uttalanden formades efter påtryckning från någon stormakt eller om de var uttryck för någon grundläggande motsättning till viss stormakt. Sådana antaganden, om de förekommer, är helt utan grund och vi skall göra på vad oss ankommer för

att se till att de förblir utan grund. Vi eftersträvar goda förbindelser på alla plan med de ledande stormakterna. Det är en konsekvens redan av vårt intresse för att ge ett konstruktivt bidrag till fredens bevarande och folkens frigörelse. Ty där har stormakterna i kraft av sina väldiga resurser i hög grad nyckeln till framtiden.

Vi kommer att fortsätta att upprepa enkla, men viktiga sanningar, att folkens längtan efter frihet inte kan nedslås med våld, att demokratins mål aldrig kan nås med förtryckets medel, att folken har rätt att själva forma sin framtid.

Ett grundläggande förhållande skall stå fullständigt klart. På samma sätt som vi själva, och bara vi själva, bestämmer den praktiska innebörden i vår neutralitetspolitik, så avgör vi själva, och bara vi själva, vad vår hållning skall vara till de händelser ute i världen, som berör krig och fred och som nu angår hela mänskligheten. Den svenska neutralitetspolitiken bestämmer vi själva. Det är grundvalen för vår utrikespolitik.

Under 1970-talet kommer det svenska samhället — vare sig vi vill det eller ej — att internationaliseras mer och mer. Låt oss betrakta den utvecklingen som en positiv möjlighet till fördjupad inlevelse i andra människors villkor, till solidaritet med folkens kamp för frihet och nationellt självbestämmande, till aktivt arbete för fred och samförstånd mellan folken. Mot bakgrund av ett internationellt perspektiv kan man tycka att vi lever i ett rofylldt hörn av världen. Det är en felsyn. I grunden står vi inför samma typ av problem och risker som andra industrinationer i världen.

Arbetet för fred och samförstånd mellan folken börjar i det egna samhället. Det är dess utveckling vi i första hand kan påverka. För många har inlevelsen i andra människors villkor börjat i inbördeskrigets Spanien, i Vietnams byar eller Sydafrikas reservat. Den slår följe med en inlevelse i våra egna problem: tryggheten, låglönerna, utbildningsklyftan.

Just nu tilldrar sig Sverige ett betydande intresse ute i världen. Det beror inte i första hand på mera exotiska företeelser. Det är i hög grad vår politik man är intresserad av och därvid metoden lika mycket som resultatet, den demokratiska reformismens metod.

I en del fattiga länder kommer det sannolikt att bli revolution — en revolt mot främmande herrar och inhemska förtryckare. Men det är inte något romantiskt äventyr. Det är en sista förtvivlad utväg när förtrycket är olidligt och de sociala förhållandena out hårdliga. Och revolutionens mål är att få möjlighet till ett fredligt uppbyggnadsarbete av den typ som vi av gynnsamma omständigheter kunnat bedriva i decennier, ett fredligt uppbyggnadsarbete av den typ för vilket president Nyerere i Tanzania är en sådan lysande symbol.

I de rika industriländerna, i öst och väst, har det under senare år skett en radikalisering av den medvetna opinionen. Men de kommunistiska byråkratierna har stelnat och möter krav på gradvisa reformer med polis och pansarvagnar. Och i väst hotas möj-

ligheterna till samhällets förändring bl a av inre splittring. Sekterna växer som svampar ur jorden var och en med sin patentlösning. Den amerikanske författaren Norman Mailer har talat om "alla dessa radikala amiraler som var och en för befälet över en flotta av gistna och läckande roddbåtar". Och efter splittring följer besvikelse. Det man finner i Sverige är en rörelse med tillräcklig samling och slagkraft för att genomföra en meningsfull samhällsförändring. Dess politik är formad av tusentals människor i den fackliga och politiska arbetarrörelsen och den är genomförd med stöd av vanliga löntagare, med relativt låga inkomster och utan en lång formell utbildning. På den vägen har man kunnat genomföra en fredlig omdaning av samhället. Det är detta enkla förhållande som i hög grad givit egenart och bestående värde åt det svenska samhället. Jag säger inte detta för att inge en känsla av förträfflighet. Känslor av förträfflighet bäddar för ytterst obehagliga uppvaknanden. Min avsikt är tvärtom att understryka vårt ansvar. Framgång leder först och främst till ökade förpliktelser och växande krav.

Den svenska socialdemokratin slår benhårt vakt om demokratins idé och reformismens metod. Dem är vi stolta över. Samtidigt måste vi visa att demokratin har handlingskraft, förmåga att gripa sig an med de problem som för människor är angelägna. Vi måste ständigt på nytt bevisa det sociala framstegets möjlighet. Låt mig från denna utgångspunkt ta upp vissa huvuduppgifter för vår politik inför 70-talet.

Vår uppgift är att förhindra att den tekniska utvecklingen får orimliga sociala konsekvenser. Detta innebär ingen negativ inställning till teknikens och vetenskapens framsteg. Vi är beroende av dem. De ger oss större produktion och bättre löner. De skapar möjlighet till sociala framsteg och rikare fritid. De ger nya varor och tekniska hjälpmedel som kan göra arbetet i fabriker, kontor och i hemmen lättare.

Det är ett viktigt mål för vår näringspolitik att stimulera den tekniska och vetenskapliga utvecklingen. Det är bl a därför vi satsar så hårt på forskning och utbildning, och byggt upp en rad nya institutioner. De flesta människor är positiva i stort till denna utveckling, eftersom de känner fördelarna. Det är ytterst få som vill lägga sig över rälsen för att hejda utvecklingen.

Samtidigt skall vi veta att den enskilda människan i det dagliga livet kan möta teknikens utveckling på ett helt annorlunda sätt. Där är det ofta riskerna och nackdelarna som står i förgrunden. Varje år är det tusentals människor som mister sitt arbete på grund av rationaliseringar. Andra blir inte arbetslösa men får ett sämre arbete. De drabbas därigenom av en direkt sänkning av sin standard. För många av de LO-medlemmar som omplacerats inom sitt företag medför omplaceringen försämringar; lägre lön, sämre arbetslokaler, ökad psykisk belastning. För många betyder utvecklingen stress och jäkt, ökade risker för sjukdom och skador. 80 pro-

cent av LO:s medlemmar upplever hälsorisker i sitt arbete. En del bor i bygder där rationalisering betyder avfolkning. Det innebär sämre möjligheter till arbete, splittring av familjen, ofta sämre service i olika avseenden, en utglesning också av de mänskliga kontakterna.

Andra möter teknikens konsekvenser i form av förorenade vattendrag, skämd luft, begränsade möjligheter att utnyttja fritiden. Insikten om teknikens fördelar får inte skymma blicken för att den i enskilda människors vardag kan ha en helt annan innebörd. Det är i den vardagen som den socialdemokratiska näringspolitiken börjar.

När den enskilde vill komma till rätta med missförhållanden kan han i många fall vända sig till den lokala fackföreningen som värnar hans intressen. Men dess handlingsmöjligheter är begränsade. Han kan begära ökat inflytande i det företag där han är anställd. Det är positivt. Men han finner snabbt att många av de ting som han anser angelägna sträcker sig långt utöver det enskilda företags rum. Och då reses kraven mot samhället. Krav om arbete, trygghet, skydd mot hälsorisker och en god miljö.

Skall samhället kunna motsvara kraven måste det ha möjligheter till handling. Men det räcker inte med en plötslig brandkårsutryckning, t ex när ett företag går i kull. Den enskilda insatsen måste bli ett led i en systematiskt uppbyggd arbetsmarknadspolitik som kan spela över ett brett register av åtgärder. Denna arbetsmarknadspolitik är i sin tur omöjlig att bedriva, om den inte fogas in i en helhetssyn, om icke samhället får möjlighet att påverka produktionens inriktning och fördelning i stort. Det behövs helt enkelt ett starkt samhälle.

Detta är ett odogmatiskt sätt att betrakta ekonomin. Det utgör en tillämpning på dagens förhållanden av den grundläggande tankegången i Ernst Wigforss' stora tal på 1932 års partikongress. Wigforss säger: den demokratiska socialismen måste kunna hjälpa människan även under den tid i vilken vi lever. Det är inte fråga om någonting, som är skjutet långt bort i framtiden. Människorna måste känna att förslagen har någon förbindelse med deras eget dagliga liv. Det gäller att skaffa arbete och när inte enskilda gör det, tvingas samhället att sätta igång arbeten. Men då kan man gå ett stycke längre och säga, att det inte kan vara rimligt att dessa arbetstillfällen som vi måste skapa nödvändigtvis skall stickas in i de vinklar och vrår, där enskilda företag saknas. Då nödgas man inse, att nästa steg igen är att behärska de arbetstillfällen som näringslivet över huvud taget ger oss. Då växer kravet på en planmässig hushållning. På den vägen har vår politik byggts upp. Kraven har ständigt växt. Positionerna har skjutits fram. Konjunkturpolitiken har avlösts av ATP och den offentliga sektorn. Under 60-talet och inför 70-talet är det fem områden som alla är inflätade i varandra som står i förgrunden: näringspolitik, arbetsmarknadspolitik, lokaliseringspolitik, miljöpolitik, konsumentfrågor.

De senaste åren har det skett en islossning över hela detta fält. Det näringspolitiska programmet lade grunden, steg för steg förs det nu ut i praktisk gärning, Krister Wickman har redovisat resultaten. Men naturligtvis står vi ännu bara i början. Där om vittnar inte minst debatten om norrlandsproblemen. Det viktiga är att vi har ett handlingsberett samhälle. Det viktiga är att vi skaffar oss de instrument som behövs för att flytta fram positionerna. Kongressen har klart angivit viljeinriktningen för vårt handlande. Den handlingslinje som växt fram ur de principer jag berört, skall vi fullfölja. Vi kommer inte att tveka att ingripa i marknadshushållningen när detta är nödvändigt för att tillgodose de krav, som växer fram ur människornas vardag.

Vår uppgift är för det andra att vidga och fördjupa demokratin i det svenska samhället. Somliga verkar förvånade över den intensiva debatten om medbestämmande och fördjupad demokrati. I själva verket är det ju fråga om en fullt konsekvent utveckling.

I det gamla samhället var det en liten elit som bestämde. Man måste ha pengar för att få rösta. Den tanken undergrävdes i samma ögonblick kloka bönder genomförde den allmänna folkskolan och industrialiseringen inleddes i landet. Arbetarna lät sig inte i längden nöja med att leva kvar i förtryck. De började organisera sig, utbilda sig själva, de krävde rätt att få förhandla om sina löner och arbetsvillkor. De krävde tillsammans med liberalerna allmän rösträtt. Och de lyckades. Var det verkligen någon som trodde att utvecklingen skulle stanna med detta? Det blev inget kaos när det man kallade "gatans parlament" fick makt. Det blev ett bättre samhälle. Det gav självförtroende och nu växer kravet på medbestämmande. På arbetsplatserna, i skolorna, i boendemiljön, i det ekonomiska livet i stort. Denna våg kommer att växa. Demokratins våg. Människorna kommer att vilja det. De ungdomar som fått möjlighet till debatt och inflytande i hemmen och i skolan kommer inte att låta sig nöja med ett auktoritärt system när de kommer ut på arbetsplatserna. Människorna vill veta att det de säger och tänker betyder något, att man tar hänsyn till deras mening, att de får chansen att påverka skeendet.

Det är viktigt att demokratin förankras nära vardagen — i klassrummet, på verkstadsgolvet, i bostadsområdet. Där har man en direkt möjlighet att påverka den egna miljön. Men den ramen är ändå för trång.

När man diskuterar de näraliggande problemen i vardagen kommer man in på förändringen i stort, på fördelningen av makt och inflytande i samhället.

Det är utmärkt om vi kan decentralisera så många frågor som möjligt till det kommunala planet. Kommunen verkar nära människorna, känner deras problem. Men för att kunna uträtta något behöver kommunerna stöd av en rikspolitik som bereder dem verkliga handlingsmöjligheter. Det må gälla arbetsmarknad, skola, bostadspolitik eller kommunindelning.

Det är utmärkt om demokratins arbetsmetoder kan tränga innanför fabriksportarna och vinna insteg överallt i företaget. Men det hjälper inte om de verkligen avgörande besluten fattas långt borta från det enskilda företaget — utan möjlighet till insyn och påverkan, utan demokratisk kontroll. Där måste demokratin söka sig fram via fackföreningsrörelsen, de politiska partierna, samhällets demokratiskt valda organ. Företagsdemokratin och den ekonomiska demokratin i stort hör därför oupplösligen samman.

Olle Gunnarsson har redovisat den fackliga och politiska arbetarrörelsens beslutsamhet att under 70-talet göra demokratin på arbetsplatsen och överallt i företagen till en förgrundsfråga. Det bör upprepas att det var staten som genom ett samspel mellan den politiska och fackliga arbetarrörelsen gick före och skapade förutsättningar för den förändrade syn som nu börjar tränga igenom överallt på arbetsmarknaden.

Krister Wickman drog upp riktlinjerna för ett ökat demokratiskt inflytande inom näringslivet, en fråga som får brännande aktualitet när samrådsutredningen kommer med sina förslag, och tecknade visionen av framtidens företag med likvärda villkor för de olika intressegrupperna.

Men en demokratisering måste också alltid gälla politiken i stort. Vi behöver inte bli värnlösa offer för den tekniska utvecklingen, för den fria marknaden, för anonyma krafter som vill styra vår framtid. Politiken är åtkomlig, möjlig för var och en att bedöma. Den bestäms ytterst av värderingar och idéer. Vi måste själva bedöma hur demokratin skall kunna användas för att styra även den tekniska utvecklingen. Tillsammans, på solidaritetens och samverkans grund, kan vi människor forma vår framtid. Därför skall vi aldrig tveka att föra ut de stora politiska frågorna i vardagen, göra politiken till ett möte med människor i en ständigt fortgående dialog. Så skall vi skapa en fördjupad demokrati.

Vår uppgift är, för det tredje, att arbeta för jämlikhet. Jämlikhetsfrågan har stått i centrum för rörelsens arbete under de senaste åren. Arne Geijers stora tal på den extra partikongressen 1967 sprang fram direkt ur verkligheten. Det var låglönegruppernas upplevelse av orättvisa han tolkade.

Vi bestämde oss för att gå ut till människorna och diskutera jämlikhet. Och vi har sannerligen blivit bönhörda. Vi skall ha fullständigt klart för oss att jämlikhetsdebatten leder till en skärpning av samhällskritiken, en ökning av kraven även på den praktiska politiken. Och vår förnämsta motståndare är inte reaktionärt borgerliga politiker utan, som Tage Erlander framhöll i söndags, en motspänstig verklighet.

Det kan synas märkligt att det bland industriländerna är i Sverige som jämlikhetsdebatten först sköt fart. Ty alla tillgängliga fakta tyder på att utjämningen i Sverige nått betydligt längre än i andra industriländer. Men därför att vi satsat så hårt på utjämning har vi mer än andra blivit medvetna om de starka krafter som i

det moderna samhället verkar i riktning mot ökade klyftor. Och jag är övertygad om att vi inte blir ensamma. Vi ligger bara några år före. Jag är rätt förvissad om att jämlikhetsproblemen kommer under 70-talet att stå i förgrunden för debatt och politik i alla Europas länder.

Efter Alva Myrdals föredragning och gårdagens debatt skall jag inte ta upp jämlikhetsfrågan i hela dess vidd. Låt mig bara ta upp några aspekter. Det ligger i sakens natur att en jämlikhetspolitik i särskild grad måste stödja dem som i olika avseenden har det svårt och värna dem som drabbas av särskilda risker. Det är lätt att ge exempel på sådana människor och grupper: de arbetslösa, låglöne-grupperna, de som drabbas av sjukdom eller handikapp, gamla människor som behöver vård och tillsyn. Och många andra. Förutsättningen för konkreta åtgärder till deras stöd är en känsla av solidaritet hos andra samhällsmedlemmar, och en beredskap hos dem till uppoffring för att göra orden till handling.

Ett barn i grundskolan kostar skattebetalarna i genomsnitt 3 000 kr per år. Barnen i specialskolor för synskadade och hörselskadade barn kostar i genomsnitt 41 000 kr per år. Vi satsar mångdubbelt på de barn som har det särskilt svårt. När det gäller barn med så svåra handikapp är principen självklar för alla. Men den kan tillämpas på många områden.

Vanligen gäller utjämningskravet betydligt vidare grupper. Om skatteutjämnningen inte funnes skulle kommunalskatten i vissa glesbygdskommuner uppgå till 40—45 kronor. Eller också skulle servicen drastiskt skäras ner. Men man skall inte behandlas sämre därför att man råkar bli gammal i en fattig kommun.

Landsorganisationen satsade i årets avtalsrörelse på låglönegrupperna. LO nådde framgång därför att solidariteten höll. Men man löser inte låglöneproblemet enbart avtalsvägen.

Gunnar Sträng drog i måndags upp riktlinjerna för en genomgripande skattereform. Den skall ge lättnader för de lågavlönade och innebär även i övrigt ett steg mot jämlikhet.

Samtidigt vet vi att skattereformer inte klarar jämlikhetsproblemen. Vi måste fortsätta att bygga ut samhällets institutioner, bygga ut den offentliga sektorn till stöd för jämlikheten. Så hänger frågorna samman.

Det finns de som söker ge sken av att jämlikheten gäller en begränsad grupp, en minoritet som i bästa fall kan bli objekt för välvilliga politiska åtgärder från den välbeställda majoritetens sida. Där ligger fröet till att markera distans. Där ligger risken för moraliserande tonfall från dem som lever i ljuset, som det heter i *Tolvskillingsoperan*.

Då öppnas möjligheter för dem som vill utså splittring. Det har ofta varit ett reaktionens kampmedel. Det är med den argumentationen man ställt de fattiga vita i Amerikas sydstaten i harnesk mot de svarta. De fattiga vitas rastänksamma bottnar ju ytterst i en fruktan att dras ner till samma nivå som de svarta och i en bristande

möjlighet att se sin egen situation i ett större socialt sammanhang. Vare sig man använder rasen eller, som på andra håll, religionen som argument är det alltid ekonomin i bakgrunden.

På samma sätt har man sökt splittra olika arbetargrupper, eller dragit skarpa gränser mellan arbetare och tjänstemän, för att skymma det centrala faktum att det stora löntagarkollektivet i alla de avgörande frågorna har gemensamma intressen. Jämlikheten gäller alla.

I det moderna samhället kan de flesta medborgare hamna i en riskzon, i de flesta fall utan egen förskyllan. Den som drabbas upptäcker vad den solidaritet är värd som man måhända har lockats att avsvärja sig.

Vi kan tex inte nu med någon bestämdhet förutse vilka orter, vilka branscher, vilka yrken och vilka företag som kommer att drabbas av arbetslöshet. Det beror på den tekniska utvecklingen som ständigt frambringar nya produkter och slår ut gamla. Det beror på förändringar i utrikeshandeln som vi har små möjligheter att påverka.

Det går aldrig att säga: Ni som sitter där kommer att leva i trygghet i jobbet för all framtid, medan ni där borta är hotade.

Sjukdom drabbar blint. I trafikolyckor dödas varje år mer än tusen människor och 5 000 skadas svårt. Det innebär att tusentals enskilda människors öden plötsligt och brutalt förändras.

Människors perspektiv är olika, beroende på deras miljö och livsvillkor. De svårigheter de möter är olika, beroende på ålder, yrke, bostadsort.

Det är en väldig skillnad mellan en folkpensionär, som växte upp före det första världskriget, då det just inte fanns bilar på gatorna och absolut inga satelliter i världsrymden, och den lille knatte som gick till skolan för första gången i höst. Det är verkligheten inte bara en fråga om ålder. Det ligger någonting i vad Margaret Mead säger, att alla de som är äldre träder in som främlingar i den värld, där egentligen bara de som är födda efter andra världskriget är riktigt hemma. Må så vara. Men de tillhör samma kultur och samhälle. Ett samhälle, för att leva och överleva, måste präglas av en övergripande solidaritet, en förmåga till inlevelse i andra människors villkor, en känsla av medansvar och meddelaktighet. Annars bryts det förr eller senare sönder i småskuren egoism. Det finns aldrig de och vi, det finns bara vi. Solidariteten är och måste vara odelbar.

Jag har flera gånger sagt att jämlikheten inte är ett tillstånd, utan en färdriktning för politiken. Men färdriktningen är viktig. Den skall vi hålla fast vid. Den engelske socialisten Tawney sade en gång att "det som betyder något för ett samhälles friskhet är det mål som dess ansikte är vänt mot".

Partivänner! Den svenska socialdemokratins ansikte skall vara vänt mot en framtid präglad av jämlikhet och fri gemenskap mellan människor.

Så går vi då in i 70-talet. Hjalmar Branting lärde oss att det "inte bara är att stiga in i samhället och göra sig hemmastadd för dess förnyelse". Samhällets omdaning är en långvarig historia.

Visst är det så. Men när detta parti samlats till kongress har vi alltid kunnat redovisa praktiska resultat av vår gärning. Och på varje kongress har vi dragit upp konkreta riktlinjer för samhällets förnyelse.

Så har det varit även denna gång. Kongressen har präglats av en enastående vitalitet. I sakfrågorna har den varit händelserik. Vi har markerat arbetsrörelsens enighet och beslutsamhet inför 70-talets arbetsuppgifter. Kongressens resultat kan sammanfattas i följande punkter.

1. En utrikes- och försvarspolitik som förenar en fast och konsekvent neutralitet med vilja till internationellt ansvar.

200 miljoner kr i lån och bidrag till Nordvietnam för humanitärt bistånd och återuppbyggnad.

Krav på uteslutning av Grekland ur Europarådet.

2. En genomgripande skattereform med lättnader för de sämst ställda, rättvisa åt ensamstående, individuell beskattning och skärpt skattekontroll.

3. En näringspolitik som beslutsamt fullföljer det näringspolitiska programmet i syfte att trygga full sysselsättning och balanserad utveckling i landet. Norrlandslänen skall bestå som en med andra regioner likvärdig del av den svenska nationen även i framtiden.

4. En fortsatt demokratisering av det ekonomiska livet. Insyn och inflytande i företagen. Demokrati på arbetsplatsen. Hinder för en demokratisering av företagen undanröjes. Statlig representation i affärsbankernas styrelser.

5. En politik som fullföljer de stora utbildningsreformerna, med vuxenutbildningen och förskolan i förgrunden. En kulturpolitik präglad av jämlikhetens principer.

6. Lagstiftning om 40 timmars arbetsvecka. Förkortningen av arbetstiden genomförs i två etapper, 1 januari 1971 och 1 januari 1973. Förstärkt arbetarskydd. Ny arbetarskyddslag. Bättre miljö på arbetsplatsen.

7. Ökade möjligheter till pension före 67 års ålder redan nästa år. Ökat försäkringsskydd för pensionärer vid sjukhusvistelse. Ett radikalt förenklat och förbättrat sjukförsäkringssystem för läkarevård.

8. Handikappvården och åldringvården byggs ut. Den framtida socialvårdens målsättning formas ut.

9. En reform av familjerätten, som syftar till likställighet mellan man och kvinna. Lagstiftningen om äktenskapet och familjen förnyas.

10. Energiska insatser för en nationell och internationell miljövård.

11. En aktiv konsumentpolitik på bred front. Konsumentombudsman och marknadsråd införs.

12. Fortsatt högt bostadsbyggande. Samordnad finansiering av samhällsbyggandet eftersträvas. En boendemiljö som främjar jämlikhet och gemenskap.

Detta var en sammanfattning. Jag hade kunnat ta med mycket mer av denna oerhört händelserika kongress. Idéer lever i ett lufttomt rum om de inte förankras hos människorna.

Politiska förslag samlar damm om de inte förs ut i praktisk gärning.

Kongressen är slut. Nu börjar arbetet. Vi har idéerna. Vi har programmet. Nu skall vi i handling söka förverkliga kongressens beslut. Nu skall vi gå ut för att vinna människorna för våra idéer och vår politik.

Nu börjar valrörelsen 1970.

Partivänner, vi ses igen.

Fungerande ordföranden: På partiordförandens "vi ses igen" svarar vi väl allesammans att det gör vi alldeles säkert åtskilliga gånger innan det om elva månader är val igen.

Nu återstår det bara för mig att på presidietts vägnar tacka kongressen. När vi började vårt arbete för en vecka sedan hade vi ett drygt belägg framför oss. Vi hade begränsad tid. Det sades att vi inte gärna kunde tänka oss att arbeta mer än 55 timmar. Den arbetstiden har vi tagit ut, och litet mer. Vi har just nu haft förhandlingar i 55 timmar och 17 minuter, så vi tog faktiskt litet övertid — och inte så litet förresten, då det var en hel del övertid i det ursprungliga betinget.

Kongressen har klarat detta arbete, men det har inte skett genom att man har tryckt i tystnad i bankerna. Det har tvärtom varit den mest aktiva kongress som partiet någonsin har haft.

Vid avslutningen av extrakongressen 1967 påpekade Tage Erlander att vi på tre dagar hade avverkat 150 debattinlägg, medan man vid 1964 års kongress hade haft 125 inlägg på sex dagar. Det var alltså en rekordkongress 1967 i fråga om aktivitet. Den här kongressen har haft 500 debattinlägg. Det blir ungefär 70 debattinlägg per dag mot 50 rekordkongressen 1967.

Kongressens vitalitet bestyrks också av att vi aldrig tidigare har haft en kongress med så många direkta yrkanden från debattörerna och så många yrkanden som har antagits av kongressen. Inte mindre än 50 direktyrkanden om ändringar av, tillägg till och i vissa fall avslag på partistyrelsens förslag har bifallits av kongressen. Ändå väljer vi till partistyrelse de klokaste kvinnor och män som vi kan hitta.

Det är ju då rimligt om vi finner partistyrelsens förslag kloka. Må det aldrig bli så, att vi åker till kongresser bara för att tillfoga partistyrelsen nederlag. Men ibland nödgas man ju korrigera även den klokaste partistyrelse.